

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Барабаш Тарас Мстиславович

УДК 930:253:(003.2=124:352.075.51(477.8) "15/16"

**ЛАТИНСЬКЕ ПИСЬМО
У МІСЬКИХ КАНЦЕЛЯРІЯХ РУСЬКОГО ВОЄВОДСТВА
XVI – XVII СТ.**

Спеціальність 27.00.02 – документознавство, архівознавство

27 – соціальні комунікації

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата історичних наук

Київ – 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

Робота виконана у Львівському національному університеті імені Івана Франка,
Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник

кандидат історичних наук, доцент

Кметь Василь Федорович,

Наукова бібліотека Львівського національного
університету імені Івана Франка, директор

Офіційні опоненти:

член-кореспондент НАН України,

доктор історичних наук, професор

Боряк Геннадій Володимирович,

Інститут історії України НАН України,

заступник директора з наукової роботи;

кандидат історичних наук

Поліщук Володимир Васильович,

Інститут української археографії та

джерелознавства НАН України,

старший науковий співробітник відділу теорії і

методики археографії та джерелознавчих наук

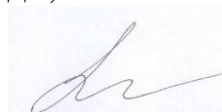
Захист відбудеться «14» червня 2018 р. о 14-00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.165.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: 03039, м. Київ, просп. Голосіївський, 3.

З дисертацією можна ознайомитися в читальному залі бібліотекознавчої літератури Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за адресою: м. Київ, просп. Голосіївський, 3.

Автореферат розісланий «_____» _____ 2018 р.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради,

кандидат наук із соціальних комунікацій

Л. А. Литвинова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми обумовлена специфікою культурних процесів на території Руського воєводства з центром у Львові з поствізантійськими впливами, старослов'янською мовою та кириличною абеткою. Із XIV ст. цей регіон розвивався також в руслі польських соціокультурних тенденцій *Latinitas*. Середовище і документація Львівської міської канцелярії склали готичний етап історії «української провінції» латинського письма. Гуманістичний, модерний етап XVI-XVII ст., коли функціонувала вже розвинена мережа міських канцелярій інших міст та містечок Руського воєводства, ще не був об'єктом окремого дослідження в українській чи зарубіжній історіографії. Населені пункти, які склали умовну «периферію» воєводства, та разом із тим найбільшу частину його території, мали різний рівень економічного, політичного, культурного розвитку і творили власну, ще не вивчену культуру письма. Її пізнання дасть можливість доповнити та комплексно проаналізувати картину еволюції постготичного, готико-гуманістичного та гуманістичного письма. Палеографічні, дипломатичні та кодикологічні студії дадуть знання про особливості праці місцевих канцелярій як інтелектуального осередку міст, специфіку їх діловодства та дотичні питання з історіографічними лакунами. Адже діяльність міських канцелярій Руського воєводства як тогочасних служб діловодства є проблемним питанням вітчизняного історичного документознавства.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри давньої історії України та архівознавства Львівського національного університету ім. Івана Франка, зокрема, у межах відомчої теми «Розвиток спеціальних історичних дисциплін в Україні» (номер державної реєстрації 0115U003698).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у вивченні історико-кодикологічних та палеографічних особливостей еволюції латинського письма в документах та книгах вписів канцелярій міст Руського воєводства XVI-XVII ст. як складової частини загальноєвропейської гуманістичної реформи письма. Відповідно до мети у роботі передбачено вирішення таких завдань:

- 1) визначити місце писарських осередків Руського воєводства у європейській гуманістичній реформі латинського письма;
- 2) проаналізувати книги вписів, ведені у міських канцеляріях Руського воєводства, провести історико-хронологічну та палеографічну класифікацію систем письма, а саме: ідентифікувати типи, види, стилі письма та окремі почерки, проаналізувати оригінальність та індивідуальність останніх, розробити адаптивну методикау опису графіки літер;
- 3) з'ясувати специфіку та джерела формування місцевих писарських стилів (зокрема каліграфічні трактати, освітні середовища, школи письма),

характерні тенденції їх розвитку, ймовірні зовнішні впливи на графіку вписів;

4) визначити взаємозалежність між рівнем економічного розвитку проаналізованих міст та тенденціями розвитку канцелярського письма;

5) відтворити морфологічні особливості письма (кут, дукт, модуль, тощо), дослідити особливості графіки спеціальних символів (скорочення, пунктуації, ілюстрацій тощо).

Об'єктом дослідження є латинське письмо книг вписів XVI-XVII ст. як продукту праці міських канцелярій міст Руського воєводства.

Предметом дослідження є історико-кодикологічні та палеографічні характеристики видової специфіки письма книг вписів канцелярій міст, історико-палеографічні особливості системи скорочень, пунктуації, цифрових позначень, специфіка організації роботи писарів і канцеляристів.

Методологічну основу дисертації становлять принципи історизму, наукової об'єктивності та системності, які дали змогу виконати дослідницькі завдання дослідження і досягти поставленої мети. При написанні дисертації використано групу історичних методів: історико-хронологічний, історико-порівняльний; історико-типологічний; історико-системний методи, а також методи видової та типологічної класифікації латинського письма за системою ознак на базі методів аналізу та синтезу письма джерел канцелярій. Задіяно також комплекс конкретно-наукових методів, а саме спеціальні методи історіографічного, джерелознавчого, дипломатичного, архівознавчого, палеографічного аналізу та методи суміжних наук (кодикології, криміналістичного почеркознавства, просопографії тощо), що допомогли вивчити фізичні особливості книг вписів, розробити методiku опису літер та реконструювати біографії ідентифікованих писарів канцелярій.

Хронологічні межі дослідження охоплюють XVI-XVII ст. Нижня межа визначена кількома чинниками: 1) появою гуманістичних курсивів у діловодстві канцелярій Руського воєводства, співіснування їх із постготичними (I пол. XVI ст.); 2) впровадженням польської мови у писарську практику (в II пол. XVI ст.); 3) станом збереженості та репрезентативністю актового матеріалу – найдавніші книги повітових міст і містечок воєводства збережені лише із середини XVI ст. Верхня – остаточним витісненням у регіоні готичних видів письма із щоденної писарської практики та відповідних урядових актів, завершення гуманістичної реформи письма.

Географічні межі обмежуються містами земель і повітів Руського воєводства, джерельні матеріали по яких найповніше представлені у фондах Центрального державного історичного архіву України, м. Львів. А саме: Бабичі, Броди, Дрогобич, Золочів, Лисько, Мостиська, Маркопіль, Рогатин, Самбір, Сянок, Яслиська, Ячмір. Під час порівняльного аналізу специфіки розвитку письма та особливостей канцелярської роботи проаналізовано Львів як центр Руського воєводства та інші міста Польського Королівства (наприклад, Краків і Варшава).

Наукова новизна одержаних результатів: у дисертаційному дослідженні вперше в українській історіографії досліджено специфіку латинського письма міських канцелярій міст і містечок Руського воєводства Польського королівства у XVI–XVII ст.; реконструйовано писарський склад міських канцелярій, штат писарів, елементи їх біограм (територіальне походження, соціальний стан, освіта, кар'єра і т.д.); визначено типо-видове та стилеве різноманіття графіки письма досліджуваних міських книг, каліграфічні трактати як зразки його формування, особливості хронології побутування та взаємодії постготичних і гуманістичних курсивів; палеографічними методами визначено індивідуальність почерків; інтегровано особливості розвитку письма досліджуваного регіону у польський та західноєвропейський контекст; запропоновано авторську методику опису графіки літер на основі елементів планіметрії та удосконалено наявний в історіографії поняттєвий апарат номенклатури латинського письма XVI-XVII ст.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження дозволять збагатитись українській історіографії новими знаннями про особливості розвитку та функціонування латинського письма та писарських практик у міських канцеляріях Руського воєводства. У практиці діяльності архівних установ дисертаційне дослідження дозволяє вдосконалює методичний апарат архівознавства, кодикології та історичної палеографії, методів ідентифікації та атрибуції історичних джерел, пов'язаних із науковим аналізом канцелярських джерел, що зберігають документи канцелярій міст і містечок Руського воєводства Польського королівств архівах у XVI–XVII ст., складанням науково-довідкового апарату на ці джерела тощо. Зібраний та узагальнений фактичний матеріал може бути основою для написання актуальних праць із історії палеографії латинського письма, підготовці словників латинської/старопольської мови та словників латиномовних скорочень, публікації альбомів письма і ілюстрованих каталогів.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконане самостійно, викладені наукові результати належать дисертанту.

Апробація результатів. Основні положення і тези дисертаційного дослідження представлено на наукових конференціях: Міжнародна наукова конференція «Архівознавство як наука». – Київ, 4–15 травня 2009 р., тема доповіді: «Рецепція планіметрії у палеографії: опис графіки літер латинського письма актових книг магістрату м. Мостиська за 1599–1634 рр. (на матеріалах ЦДАЛ України)»; Міжнародна наукова конференція: «Львівський національний університет імені Івана Франка: історія, виклики сучасності, візія майбутнього». – Секція «Архівознавство». – Львів, 10-11 жовтня 2011 р., тема доповіді: «Палеографічний аналіз найдавнішої книги міської канцелярії міста Дрогобича»; 17 Всеукраїнська наукова конференція молодих істориків освіти, науки і техніки та спеціалістів: «Пріоритети української науки і техніки». – Київ, 20 квітня 2012 р., тема доповіді: «Палеографічні дослідження архівістів Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (1960-1990-і рр.)»; Міжнародна наукова конференція «Ранньомодерна Україна на перехресті

цивілізацій, культур, держав та регіонів». – Київ, 23 листопада 2012 р., тема доповіді: «Письмо і писарі листів Богдана Хмельницького до магістрату Львова 1655 р. »; Науковий семінар з архівознавства та спеціальних історичних дисциплін – Львів, ЦДІАУ, 24 грудня 2012 р., тема доповіді: «Ad fontes: матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львові як джерело до палеографічних студій»; Звітна наукова конференція ЛНУ ім. І. Франка, секція історичних досліджень, 6 лютого 2013 р., тема доповіді: «Особливості цифрових позначень у письмі книг магістратів повітових міст Руського воєводства XVI ст.»; Засідання Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, Інститут української археографії та джерелознавства НАН України, 30.05.2013 р., тема доповіді: «До питання про взаємовплив рукописної та друкованої книги в Україні: особливості письма міської канцелярії Ліська середини XVII ст.»; Засідання Археографічної Комісії Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, Львівська обласна універсальна наукова бібліотека, 14.10.2013 р., тема доповіді: «Освіта писарів міських канцелярій повітових міст Руського воєводства XVI ст.»; Засідання Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, Інститут української археографії та джерелознавства НАН України, 18.03.2014 р., тема доповіді: «Postgotyckie osobliwosci pisma mijskich kancelarij powiatowych miast Ruskiego wojewodztwa XVI st. (na materialach ЦДІА України, м. Львів)». III Międzynarodowa – Interdyscyplinarna Konferencja Młodych Badaczy „Pismo i piśmienność w mieście średniowiecznym i nowożytnym”. – Toruń, 20-21 czerwca 2014 r., тема доповіді: «Postgotyckie cechy pisma w kancelariach miejskich Ruskiego województwa XVI wieku: typologia i chronologia (na źródłach Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwówie)».

Публікації. Основні положення роботи викладено у 10 наукових публікаціях: з яких 7 у наукових фахових виданнях України та інших держав та 3 праці, що додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура дисертації зумовлена метою, завданням та характером дослідження, побудована за проблемно-хронологічним принципом. Дисертація складається зі вступу, шести розділів, висновків, списку використаних джерел (488 позицій), додатків. Додатки оформлено у вигляді окремої частини (книги) і нараховують 318 с. Загальний обсяг дисертації – 575 стор., основний текст – 200 стор.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету та завдання роботи, визначено об'єкт і предмет дослідження, вказано наукову новизну його результатів. Також окреслено зв'язок роботи з науковими програмами та планами кафедри, де було виконано роботу, вказано методологічну основу, теоретичне і практичне значення отриманих результатів.

Подано відомості про апробацію дослідження в доповідях на наукових конференціях і в публікаціях у фахових виданнях.

У Розділі 1 “**Методологія, історіографія і джерела дослідження**”, що складається із дев’ятнадцяти підрозділів, висвітлено стан наукової розробки проблеми, джерельну базу, методіку і методологію дослідження.

Вивчення історії латинського письма в містах Руського воєводства здійснено на неопублікованих актових матеріалах, а саме – книгах вписів (індуктів) міських канцелярій. Основний масив цих джерел зберігається в Центральному державному історичному архіві України, м. Львів. Усього для дослідження письма використано 29 актових книг за 1525-1699 рр. В книгах проаналізовано вписи як латиномовні, так і польськомовні, з латинською графікою в основі. Пов'язано це передусім зі специфікою джерельного матеріалу та поступовим входженням польської мови у канцелярську практику писарів Руського та ін. польських воєводств з II пол. XVI ст.

Методологія дослідження базувалася на використанні загальнонаукових та і конкретно-історичних методів дослідження джерел. Для книг вписів було проведено кодикографічно-кодикологічний аналіз, розроблений на основі різних описових методик і адаптований до історико-інформаційних особливостей обраного джерельного комплексу. В його основу покладено історико-філологічні дослідження Наталії Яковенко, Наталії Миронової, дослідження дипломатики Олега Купчинського та Ярослава Дашкевича, кодикографічно-кодикологічні дослідження Любові Дубровіної, Олени Гальченко, Світлани Зінченко та ін. Структурно апарат складається із кількох блоків із умовними назвами А (архівознавча інформація), К (кодикологічна інформація), Д (дипломатична інформація), Ф (філологічна інформація).

У більшій частині аналізованих книг збереглися написи на обкладинках, у меншій – ні. Оправа або збережена оригінальна, або замінена в ході реставрації, або повністю відсутня. Кількість зшитків блоку становить в середньому 15-20 одиниць. Аркуші переважно брудно-жовтого, сірого кольору, в доброму фізичному стані, є сліди вологи та плями. Колір чорнила – чорний із відтінками (від світлого до темного) та коричневий (з відтінками від світлого до темного). Досліджені книги мали здебільшого формати мале in quarto та середнє in quarto. Обсяг поля тексту залежав від розмірів аркушів і формату книги, а також писарської руки та прагнення писаря до пропорційності відображення виведеного письма. У менших форматах співвідношення ширини та довжини було 13-15 до 18 см., у більших від 17-19 до 25-27 см., в деяких випадках 29-32 см. Верхнє поле аркушів було доволі стандартним, у середньому 1-1,5 см. (в діапазоні від 0,5 до 2 см.). Нижнє поле тексту коливалось в діапазоні 0,5-4,5 см. Ліве поле тексту було стабільнішим, в межах 1,5-2 см. Праве зазвичай було найвужчим, від 0,5 до 1 см. Кількість рядків в менших форматах становила в середньому від 20 до 25, у більших – 30-40.

У досліджених книгах переважно аркушна нумерація, але в деяких ще є посторінкова. Система нумерації арабська, вміщена у правому верхньому куті (за аркушної нумерації), або у правому і лівому верхньому куті (за сторінкової).

Кожній книзі була притаманна своя кількість писарів (від 1 до 15). Більшість із них не вказала свого імені, і їх не вдалось ідентифікувати. В такому разі за ними закріплювалась назва літерами англійського алфавіту. Різною була і зроблена ними кількість записів – від одного впису до усієї книги, як це було у випадку із Мостиською канцелярією.

Протягом XVI ст. у всіх видах записів переважала латина. З кінця XVI і впродовж XVII ст. – польська мова, за винятком канцелярії міста Самбора. Поступове зменшення кількості латиномовних документів фіксується протягом всього XVII ст. Щодо змістового, юридичного характеру записів, то у війтівсько-лавничих книгах фіксуються здебільшого протестації, свідчення, звернення, рішення війтівсько-лавничого суду, зобов'язання, репротестація, акти продажу, акти відступлення, реляції, поквитування тощо. У раецьких – тестаменти, угоди, судові позови, акти купівлі-продажу тощо.

У дослідженні використано опубліковані джерела, що представлені у двох видах: 1) альбоми зразків письма, видані окремо чи вміщені у палеографічне дослідження; 2) публікації джерел актово-ділового характеру, використані для пізнання специфіки роботи канцелярій Руського воєводства та їх письма. Серед альбомів пріоритетне значення надавалось трактатам із каліграфії або підручникам письма, що з'явилися у XVI ст. в Італії, Німеччині, згодом Франції, поширилися по інших європейських країнах. Вони стали зразком «доброго», «правильного», як вказували їх автори, письма. Використано підручники Людовіко Аррігі (1522 р.), Джованні Тальєнте (1530), Йогана Нойдорффера (1538 р.), Герарда Меркатора (1540 р.), Джованні Палатіно (1540) та багатьох інших. Щодо другої групи, то варто вказати публікації джерел до історії Золочева (авторства Зигмунта Урановича), Сянока, Яслиськ (Антоній Божемський), Дрогобича (Гелена Полячківна) та Самбора (Анна Дюрфлерувна).

Аналіз історіографії структурно поділений на такі групи: 1) різноманітні аспекти історії латинського письма XVI-XVII ст.; 2) загальні та спеціальні праці по містах Руського воєводства XVI-XVII ст. Стосовно аналізу історіографії латинського письма, варто відзначити лише загальну спрямованість досліджень гуманістичної реформи письма, невелику кількість праць та дослідників, що вивчали/вивчають гуманістичне письмо. Помітний термінологічний різнобій щодо номенклатури новочасного письма, відсутність її уніфікації. Комплексно гуманістичну графіку почали студіювати у 1960-х рр. Бертольд Ульман, Джеймс Вардроп, Емануель Казамассіма та Джорджіо Ченчетті. Детальніше про джерела реформаторських ідей писали С. Цампоні, Чезаре Паолі, Моріс Пру, Александр Гейштор. Номенклатурі видів і стилів письма XV-XVII ст. приділяли увагу Бернард Бішофф, Йоган Гумберт, Стенлі Морісон, Емануель Казамассіма, Анна Боне, Джорджіо Ченчетті, А. Петруччі. Багато палеографів укладали хронологічні таблиці графічних видозмін римських та арабських цифр в час середньовіччя та Нового часу. Зокрема Адріано Капеллі, Моріса Пру, Вільгельма Ваттенбаха, Владислава Семковича, Честміра Лоукотки, Віктора Істріна, Яна Словінського та ін..

Рецепція латинського постготичного і гуманістичного письма в Руському воєводстві проходила через польські канцелярії загалом і львівську зокрема, які запозичували західно- та східноєвропейські зразки і поширювали їх далі, видозмінюючи в процесі рецепції. Тому окремий підрозділ присвячений аналізу досліджень еволюції латинського письма в Польському Королівстві (передовсім праці Яна Словінського, Александра Гейштора, Кароля Гурського) та Руського воєводства, що стосувались фактично Львова (дослідження Едварда Ружицького та Миколи Ільківа-Свидницького).

Дисертантом було розроблено методикау ідентифікації індивідуальних почерків та опису графіки літер. Аналіз окремих почерків, а не просто видів чи стилів письма став важливим із огляду на щораз більший прогрес індивідуалізації письма в період XVI-XVIII ст., із подальшим його розвитком у XIX ст. Індивідуальність проголошувалась нормою для кожної каліграфічної школи, а почерк відігравав ключову роль у змінах та трансформаціях письма.

У **Розділі 2 «Політико-економічні та соціокультурні особливості розвитку міст Руського воєводства XVI-XVII ст.»**, що складається із семи підрозділів, розглянуто такі проблемні питання: 1) історико-географічна локалізація міських поселень, враховуючи зміну назв, 2) класифікація (типологізація) за демографічними, фінансовими та іншими критеріями, 3) особливості культурного і економічного розвитку: 4) особливості функціонування міських канцелярій та писарських інститутів. Вже на початку XVI ст. абсолютна більшість аналізованих міст мали магдебурзьке право, і, відповідно сформовану міську канцелярію. Міські поселення в основному були шляхетськими середніми, малими містами та містечками, центрами повітів та повітовими одиницями, із населенням від 600 до 2 тис. мешканців, із правом проводити торги і ярмарки. Мали також багато схожих рис в економічному плані: вигідне географічно-торгівельне розташування; королівські привілеї на проведення періодичних торгів, ярмарків, збільшення кількості останніх; наявність різноманітних упривілейованих цехів, перехід через фазу воєнних руйнацій.

Окремим пунктом вивчено особливості місцевих культурних процесів, що впливали на специфіку письма, а саме еволюцію мови та освіти. В аналізованих книгах польська мова вперше з'являється у сер. XVI ст., а на зламі XVI та XVII ст. починає переважати над латиноюю, за винятком канцелярії Самбора. Поступове зменшення кількості латиномовних документів фіксується протягом усього XVII ст. Переломним явищем, яке свідчить про повне прийняття писарями польської мови, є початок внесення нею заголовків і підзаголовків вписів у 1690-х рр., а не винятково латиноюю, як це було раніше.

В XVI-XVII ст. містяни Польщі загалом і Руського воєводства зокрема могли отримати початкову, середню та вищу освіту, в різних навчальних закладах. Початкову давали парафіяльні школи. За даними візитацій, на зламі XV і XVI ст. в кожному місті та містечку Польщі була своя початкова школа, де навчались переважно сини малозаможних містян без шляхетського титулу. Середня освіта була новизною для XVI ст. Її можна було здобути в

кафедральних школах, протестантських, кальвіністських та єзуїтських колегіумах. Популярними ставали відкриті в II пол. XVI – поч. XVII ст. колегіуми у Ярославі та Львові. У XVII ст. зростає також популярність Львівської кафедральної школи. Вищу освіту давав передусім Краківський університет, який, однак з II пол. XVII ст. втрачав студентів через значне зростання вартості навчання, консервативність освіти та конкуренцією із Замойською академією.

На підставі вивчення української та польської історіографії та аналізу книг вписів було реконструйовано писарський склад досліджуваних канцелярій, зібрано та узагальнено інформацію про нотаріїв. В середньому час їх урядування у канцеляріях Руського воєводства складав переважно від 1 до 5 років (близько 65 відсотків усього писарського складу) і від 6 до 10 років (близько 15 відсотків). Кар'єра кількох канцеляристів тривала більше 20 років. У міській канцелярії Бабич було багато «випадкових», «пригодних писарів», які робили одноразові вписи. Серед аналізованих книг вписів не виявлено зазначених писарів уряду ради Бабич (1616-1699 рр., міської канцелярії Бродів (1682-1689 рр.), уряду ради та ландвійта м. Тереховлі (1631, 1634, 1637-1672, 1679 рр.), (1680-1699), уряду війта м. Золочева (1671-1683 рр.), уряду війта і лави м. Сянока (1685-1697 рр.), уряду війта м. Ячміра (1690-1699 рр.). По решті міських канцелярій встановлено імена писарів, деякі аспекти їх участі у житті міста, гіпотетичні місце походження, освіти. Так, кілька писарів міської канцелярії Дрогобича мали краківську освіту, ще інші були бакалаврами місцевої школи. Згадані у індуктах міські писарі Мостиськ, Бродів фігурували у земельних справах міста. Писар самбірської міської канцелярії Іван Венгринович був публічним писарем папського призначення.

У Розділі 3 «Писарі та їх почерки у книгах міських канцелярій Руського воєводства XVI ст.», що складається із чотирьох підрозділів, реконструйовано типи, види, стилі письма та індивідуальні писарські компоненти. У міських канцеляріях Галицької землі визначено 6 писарських почерків, поіменно не ідентифікованого жодного нотарія. У канцеляріях Львівської землі теж визначено 7 почерків, поіменно ідентифіковано одного писаря. У канцеляріях Перемишльської землі встановлено 16 почерків, поіменно визначено 7 писарів. І у канцеляріях Сяноцької землі вдалось лише вирізнити 8 окремих почерків. Встановлено, що вписи книг у I пол. XVI ст. виконані латиною. Перший польськомовний документ фіксується у 1559 р. в раецькій книзі Дрогобича. З 1570-х рр. польськомовні вписи роблять писарі Тереховлі, 1580-х рр. Яслиськ, Мостиськ і Бродів. До 1580-х рр. документи польською писані переважно постготичним курсивом, далі трапляються випадки застосування італіки з постготичними впливами. Готико-гуманістичні та гуманістичні елементи проявляються передусім в латиномовних записах, більш охайно виведених та менш курсивних.

В I пол. XVI ст. писарі міських канцелярій Руського воєводства використовували готико-гуманістичний курсив. В 1550-х рр. з'являється польський постготичний курсив, за своєю графічною специфікою майже

аналогічний тому, що використовували в канцеляріях західної і центральної Польщі. Впродовж усієї II пол. XVI ст. невід'ємною складовою почерків на основі цього курсиву є введення елементів італіки і гуманістичної морфології письма. В 1580-х рр. починає переважати стиль італіки із постготичними впливами. На зламі XVI-XVII ст. у міській канцелярії Бродів вперше фіксується барокова канцеляреска стилю Дж. Креші.

Графеми деяких почерків книг Тереховлі у 1560-х рр. та Яслиськ у 1590-х рр. тяжіють до зразків курсиву Й. Нойдерффера від 1538 р.. В деяких почерках в книгах канцелярії Бродів 1580-х рр. помітний вплив каліграфії бастарди, розробленої В. Амфіарео в 1550-х рр. В самбірських книгах 1580-х рр. є вплив каліграфії Дж. Палатіно від 1540 р. та каліграфії П. Хамона від 1561 р.

В середньому протягом XVI ст. міжлітерна відстань становить 2-3 мм (нерідко 1-2 мм), між словами та рядками 2-3 корпуси літер. Модуль літер був стабільним (за винятком e, w, z).

В аналізованих документальних вписах канцелярій XVI ст. скорочення застосовуються в основному в латинських словах та виразах. Знаки скорочень переважно розташовуються над словами і ставляться після останньої літери нескороченої частини слова. Доволі рідкісним явищем є застосування скорочень слів без позначок. Графіка скорочень представлена у кількох взірцях: тільди; дуги в кількох варіантах: математично правильної середньої ваги; значним потовщенням правої частини корпусу; із незавершеним правим чи лівим кінцем; у вигляді одної чи двох скісних вертикалей.

У **Розділі 4 «Писарі та їх почерки у книгах міських канцелярій Руського воєводства XVII ст.»**, що складається із чотирьох підрозділів, реконструйовано типи, види і стилі письма, індивідуальні писарські характеристики. У книгах міських канцелярій Галицької землі виокремлено 11 почерків, поіменно не вдалось ідентифіковано жодного. У книгах міських канцелярій Львівської землі виокремлено 22 почерки, з'ясовано імена семи нотаріїв, Перемишльської землі – 18 та 7 відповідно, Сяноцької землі – 25 та 3 відповідно. В межах канцелярій Галицької землі встановлено, що кількість латиномовних записів неухильно зменшується, за винятком книг міської канцелярії Самбора. Нові каліграфічні елементи канцелярески та бастарди присутні і в польськомовних документах. Канцеляреска стилю Дж. Креші вперше фіксується у міській канцелярії Бродів на зламі XVI-XVII ст. А в 1620-х рр. вона витісняє італіку, яка до кінця свого побуту зберігала поодинокі постготичні елементи.

До 1630-х рр. ще побутує польський постготичний курсив. Його вживають у 1590-х рр. писарі Яслиськ, у першій декаді XVII ст. писарі Мостиськ, а в 1630-х рр. – Тереховлі. В 1620-1630-х рр. постготичні елементи та морфологія присутні у ранній канцеляресці деяких канцелярій (у Бродах, Бабицах і Тереховлі). Та в основному із 1620-х рр. можна вести мову про переважання барокової канцелярески у письмі досліджуваних міських установ.

У 1620-х рр. в бродівській канцелярії вперше фіксуються форми барокової бастарди, які тоді ще не набувають поширення. Вдруге бастарду

використовують самбірські писарі у 1640-х рр. До кін. 1650-х рр. канцеляреска і бастарда використовуються паралельно, у співвідношенні 50:50 відсотків. із 1660-х і до кін. XVII ст. барокова бастарда щораз більше відсуває канцеляреску на другий план.

Застосування цих стилів поглиблює писарську індивідуальність, зростає графічна варіативність літер та цифр, еkleктизм письма. Писарі можуть використовувати як форми канцелярески, так і форми бастарди. У документах канцелярії Ліська в середині XVII ст. зафіксовано окрему розроблену систему маюскульних літер, що копіювали шрифтові друкарські відповідники. До кінця століття розвиваються передусім малі літери. Великі літери у другій половині XVII ст. вже не мають суттєвих змін графіки, порівняно із першою половиною.

З другої третини XVII ст. щораз помітнішим стає вплив львівської міської канцелярії на письмо канцеляристів Руського воєводства, і повністю спадає вплив краківської. Впливи каліграфії М. Скальціні у 1599 р. зафіксовані у 1630-х рр. в Теревовлі. Різні стилі каліграфії Л. Матро від 1608 р. є в письмі книг канцелярії Самбора (1650-і рр.), Золочева (1670- і рр.), Сянока (1690-і рр.). І ймовірний вплив каліграфії Л. Куріоне від 1598 р. та Дж. Ерколані 1574 р. можна побачити у письмі міських книг Рогатина 1680-х рр.

В середньому протягом XVII ст. міжлітерна відстань становить нерідко 1-2 мм, між словами та рядками 2-4 корпуси літер. Модуль літер не був стабільним (за винятком s, x, z).

У Розділі 5 «Еволюція літер латинського письма у міських канцеляріях Руського воєводства XVI-XVII ст.», що складається із двох підрозділів, показано, що у I пол. XVI ст., через невелику кількість джерельного матеріалу, форм великих літер майже не зафіксовано, тому немає можливості аналізу їх еволюції. Інша ситуація з II пол. XVI ст. У 1550-х рр. ще переважають розімкнені постготичні форми, далі превалюють зразки італіки із постготичними впливами. Схожі зразки D були в основі друкованих курсивів Альда Мануція та шрифтів, що витворювались згодом на їх основі. В I пол. XVII ст. графіка літер набуває характерних елементів барокової канцелярески, з дуговидними зачинами, видовженими загинами, тестеджіатами, переважно збалансовані. В II пол. починають переважати бастардні елементи: більший нахил у праву сторону, петлі та спіральні кручені завитки. Деякі форми великих літер у II пол. XVII ст. не мають суттєвих змін у графіці, порівняно із I пол.

У формах малих літер впродовж XVI-XVII ст. спостерігається значна варіативність графіки. Її зміну можна розглядати у двох площинах: рядкові літери з верхніми/нижніми (надрядковими і підрядковими) елементами та без них. Перша група зазвичай є комбінацією овалів, півовалів, т.зв. ге-елементів, із загинами і зачинами, які впродовж досліджуваного періоду стають «легшими», тоншими, курсивнішими та витієватішими. У письмі деяких канцелярій потовщені корпуси чи складові елементи наявні до самого кінця XVII ст., як наслідок невміло заточеного чи спеціально обраного пера із широкою заточкою. В цілому злам у вазі літер фіксується у 1590-х рр. із переходом на тонше перо. У XVII ст. урізноманітнюється модульне співвідношення літер цієї

групи. У графіки літер без нижніх та верхніх виносних доволі міцний постготичний вплив, що тягнувся до 1620-1630-х рр.

У буквах з виносними у XVI ст. ще присутні готико-гуманістичні та постготичні форми, що добре демонструють літери **y**, **d**, **p** та ін. Із XVII ст. чіткіше і швидше проявляються елементи барокових канцелярески (розчерки, каплевидні завершення), бастарди та ранньокласичної бастарди (дуги, петлі, еліпси, спіралі) і т. д. Ці елементи виписувались як в розвиненому стані, так і редукованому (спрощеному). Вертикалі літер з часом отримують додаткове графічне нашарування, з постійно мінливою вагою, що відображало індивідуальність писаря та обраного ним пера. Манера геометричної точності виконаних петель, дугів чи вертикалей залежала не тільки від майстерності нотарія, а й від ступеня каліграфічності, яку той обирав для свого документа.

Деякі літери були притаманні лише графіці латиномовних вписів (f, шестивидна s), інші передусім для польськомовних (k, y). У II пол. XVII ст. форми більшості графем уніфікуються, у структурі переважають округлі елементи, меншає вага, закріплюється чіткий правобічний кут нахилу.

Багато зразків літер, як великих, так і малих, не було характерними для теренів центральної і західної Польщі, аналізованих Я. Словінським. Це можна вважати проявом індивідуальності нотаріїв та елементом місцевої писарської школи з осередком у Львові.

У **Розділі 6 «Спеціальні символи у письмі міських канцелярій Руського воєводства XVI-XVII ст.»**, який складається із шести підрозділів, аналізуються цифри, пунктуація, лігатури, система брахиграфії, спеціальні літери польського алфавіту, ілюстрації.

У документальних вписах канцелярій XVI ст. скорочення використовуються в основному в латинських словах та виразах. В польській мові писарі майже не впровадили систему латинської брахиграфії, за винятком *nomina sacra R.P.*- *Roku panskiego* та застосування виносної надрядкової літери *o* у прикметниках (*slauetneo* – *slauetnego*). Присутні сігли, суспенсії, чисті і мішані контракції, скорочення спеціальними знаками. Одним із найпоширеніших способів суспенсій було відтинання кінцівки *m* у іменниках, вжитих в знахідному чи давальному відмінках. У типово-видовому плані скорочуються: слова вступної клаузули документа, назви географічних місцевостей, займенники у всіх відмінках, датації, інвокації, постійно вживані юридичні терміни та звороти.

Цифрова система переважно арабська, кілька разів впродовж II пол. XVI – I пол. XVII ст. трапляється римська. Як графіка цифр XVI ст., так і XVII ст. у книгах магістратів Руського воєводства є відмінною, різноманітнішою та складнішою від взірців, зібраних та аналізованих Я. Словінським в письмі люстраційних актів та рахункових книг Кракова, Познаня, Торуня і Любліна. Хоча при порівнянні із письмом книг краківської міської канцелярії, що не були залучені Я. Словінським, виявляється багато схожих рис. У XVII ст. фіксується більший вплив львівської міської канцелярії. Якщо порівнювати цифри XVI та XVII ст., то можна помітити, що для першого порівнюваного періоду

характерними є ще потовщені і кутасті форми цифр, як зрештою, і для письма того періоду. В другому періоді, на фоні гуманістичної каліграфії форми літер круглішають, тоншають, набувають витіюватості, але деякі цифри із попереднього періоду ще мають постготичні риси (напр., форми одиниці, двійки чи сімки). Особливо це помітно в I пол. XVII ст. В II пол. XVII ст. розвиваються барокові форми цифр під впливом бастарди і канцелярески.

Щодо пунктуації, то в період XVI-XVII ст. писарі і далі використовували: на означення переносу слів із рядка в рядок, ставили крапку в кінці речення і скошений управо, діагональний короткий або видовжений штрих, чи лівосторонню дугу на позначення коми. Крапка також використовувалась в кінці заголовків документів або між цифрами. Доволі рідко на позначення переносу вживали дві прямі або похилі риски (=), у кінці XVII ст. (1680-1690-і рр.) почали писати дефіс (-), звичний у сучасних правописних нормах. Разом із тим, деякі писарі взагалі обходились без переносів.

Графіка багатьох лігатур була доволі схожою в письмі центральних та західних польських канцелярій (досліджених Я. Словінським) та в письмі канцелярій Руського воєводства.

Аналіз письма книг, вибраних для дослідження, продемонстрував значно більше розмаїття графічних форм польських носових та можливостей для їх описової градації, ніж у прикладах Я. Словінського для земель центрально-західної Польщі.

У I та II пол. XVI ст. декорованих літер, ілюстрацій, що супроводжують текст, оздобних елементів не виявлено. У I пол., більше у II пол. XVII ст. художні елементи використовують писарі канцелярій Мостиськ, Самбора, Ліська, Маркополя та ін. міст.

У **Висновках** узагальнено результати проведеного дослідження і викладено основні положення дисертації:

1) Розвиток латинського письма у міських канцеляріях Руського воєводства проходив відповідно до тенденцій розвитку письма у західноєвропейському регіоні та Польському Королівстві. Писарі не були відстороненими від процесів гуманістичної реформи у Європі, а втілювали її у щоденній канцелярській практиці, надаючи індивідуальних рис своєму письму, довгий час суміщаючи з постготичною графічною основою.

2) У хронологічному перерізі еволюція видів письма досліджених книг виглядає так:

- 1) I пол. XVI ст. — готико-гуманістичний курсив;
- 2) 1560-і–1630-і рр. — польський постготичний курсив;
- 3) 1580-і–1610-і рр. — італіка з постготичними впливами;
- 4) 1620-і–кін. XVII ст. — барокова канцеляреска:
 - 4a) 1620-і–1630-і рр. — канцеляреска з постготичними впливами;
 - 4б) 1630-і–1650-і рр. — переважання чистої барокової канцелярески;
- 5) 1660-і–кін. XVII ст. — переважання барокової бастарди;
- 6) 1670-і–кін. XVII ст. — апробація ранньокласичної бастарди.

Під час аналізу книг вписів вдалося виокремити індивідуальні почерки писарів, в яких поєдналася самотутня морфологія письма та відображення впливу певного виду і стилю. Для опису графіки окремих літер, як великих, так і малих, розроблена спеціальна адаптивна методика. Побудована вона методом планіметрії і передбачає виділення у структурі літери елементів, візуально схожих на певні геометричні фігури та їх складові (крапка, овал, півовал, дуга і т.д.). Основним принципом підходу є встановлення чіткості моделювання певної фігури графемою чи її складовими. Детальніше про його особливості застосування у палеографічному аналізі, переваги для розчитання рукописів описано у двох авторських статтях. За ним, передовсім малі літери поділено на 5 основних груп для відображення у табличному форматі серед додатків.

3) Визначено каліграфічні трактати, які могли стати джерелом запозичення/формування характеру письма в досліджуваних канцелярій. Зокрема, зразки курсиву Й. Нойдерффера від 1538 р., каліграфія бастарди В. Амфіарео в 1550-х рр., каліграфії Дж. Палатіно від 1540 р. та каліграфії П. Хамона від 1561 р., М. Скальціні від 1599 р., трактатів Л. Куріоне від 1598 р., Дж. Ерколані 1574 р. та ін. Це свідчить про обізнаність місцевих писарів не лише у типах, а й у видах і стилях західноєвропейського письма, через освіту, ознайомлення з друкованими виданнями, їхній участі у культурному житті міст, та запозиченням практики канцелярського діловодства на центрально- та західнопольських теренах.

Щодо писарської школи, яка впливала на письмо міських канцелярій Руського воєводства, то протягом усього XVI ст. і першої третини XVII ст. такою була краківська, сформована на базі міської канцелярії, писарі якої втілювали на практиці науку письма провідного польського Краківського університету. Із II пол. XVII ст. у ньому зменшується кількість студентів через високу плату за навчання та наявність дешевих і альтернативних закладів освіти – Замойської академії, єзуїтських колегіумів тощо. В той час, орієнтовно з 1640-х рр., канцеляристи Руського воєводства переорієнтовуються на львівську міську канцелярію, звідки беруть зразки письма. Її працівниками стають випускники Львівської катедральної школи, Львівської братської школи, а згодом, із 1661 р. – Львівського університету.

4) Під час аналізу ступеня каліграфічності письма зафіксовано всі відомі приклади: недбалій, біглий, регуляризований та каліграфічний, а також мішані (біглий із тяжінням до регуляризованого та регуляризований із тяжінням до каліграфічного). Найбільш охайним і вправним письмом відзначались писарі самбірської канцелярії у XVII ст. Антиподом виступала канцелярія Бабичів, із великою кількістю одноразових вписів, слабовироблених почерків, недбалім і біглим письмом. Для нього характерною графічна простота, переважно без ускладнених розчерків і завитків. У решті канцелярій використовували переважно регуляризований курсив. Можна простежити чіткий зв'язок між рівнем економічного розвитку міста і якістю письма книг його канцелярії, фаховим вишколом задіяних писарів. У більших, заможніших містах (наприклад, Самбір, Броди, Мостиська, Лісько) переважало регуляризоване та

менш каліграфічне письмо, натомість у менших і бідніших (Бабичі, Теробовля, Маркопіль) бігле і невміле.

5) Стосовно морфологічних параметрів письма, то можна чітко простежити їхню еволюцію та зміну протягом XVI–XVII ст. Як для малих, так і для великих літер характерними є коливання ваги та модульних пропорцій протягом усього досліджуваного періоду. Збільшення міжрядкової відстані, зменшення відстані між буквами, видовження виносних у XVII ст. відповідало загальноєвропейським тенденціям розвитку барокової бастарди та канцелярески. Це підтверджує тезу про активну інтегрованість писарів Руського воєводства XVI–XVII ст. у морфологічні процеси латинського письма.

У проаналізованих документальних вписах канцелярій XVI ст. скорочення застосовуються переважно в латинських словах і виразах. У XVI–XVII ст. у письмі можна виокремити такі групи скорочень: 1) сігли; 2) суспенсія; 3) контракція; 4) міксія; 5) спеціальні знаки; 6) священні імена. Стабільність специфіки скорочень свідчить про отриману писарями професійну освіту і добре засвоєні правила письма. У XVII ст., як і на центральних польських теренах, скорочення слів у письмі канцелярій Руського воєводства використовувалися переважно на початку, в кінці тексту, в заголовках і датаціях.

Для написання цифр у книгах використовували переважно арабську систему, із характерним різноманіттям графічних форм загалом та в межах окремих канцелярій зокрема. Дукт цифр (пізньоготичний, готико-гуманістичний та гуманістичний) походив із відповідних видів письма. Графічний поліморфізм цифр у письмі книг Руського воєводства, особливості хронології їхніх палеографічних характеристик становить контраст із тими відомостями, які навів для центральнопольських земель свого часу Я. Словінський. В написанні цифр у міських книгах Руського воєводства у XVI ст. помітними є впливи краківської та львівської міських канцелярій, в XVII ст. — переважно львівської.

Графіка лігатур була доволі схожою в письмі канцелярій Руського воєводства та в письмі центральних і західних польських канцелярій. Натомість графіка польських носових у канцеляріях Руського воєводства має більше розмаїття графічних форм та еволюціонує впродовж досліджуваного періоду.

У II пол. XVI ст. декорованих літер, ілюстрацій, які супроводжують текст, оздобних елементів не виявлено. У XVII ст. подібні речі використовують лише деякі писарі (вензелі та хрестоподібні фігури – Мостиська, 1620-і рр.; рослинний орнамент – Лісько, 1640-і рр., декор в літерах-ініціалах та великих літерах у заголовках документів – Мостиська, 1690-і рр.).

Отож, латинське письмо у міських канцеляріях Руського воєводства впродовж XVI–XVII ст., епох кінця Ренесансу, Бароко та переходу до Класицизму пройшло різновекторну морфологічну трансформацію. Писарі здійснили перехід від постготичної, майже канонічної основи до власних індивідуальних почерків, зоєрінтованих на гуманістичні та барокові графічні стилі. В регіоні наявні характерні для решти воєводств Королівства Польського

такі види письма, як італіка, бастарда, канцеляреска, характерний вплив каліграфічних трактатів західно-та східноєвропейських авторів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці у фахових виданнях, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Барабаш Т. Рецептція планіметрії у палеографії: опис графіки літер латинського письма актових книг магістрату м Мостиська за 1599–1634 рр. (на матеріалах ЦДІАЛ України) / Барабаш Тарас // Студії із архівної справи та документознавства. – Київ, 2009. – Т. 17. – С. 36–41.
2. Барабаш Т. Палеографічні дослідження архівістів Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (1960–1990-і рр.) / Барабаш Тарас // Архіви України. – Київ, 2012. – Вип. 4. – С. 32–38.
3. Барабаш Т. Раецька книга вписів міської канцелярії Дрогобича (1543–1563 рр.): від публікації до палеографічного аналізу / Барабаш Тарас // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2012. – Вип. 16. – С. 418–431.
4. Барабаш Т. До питання про взаємовплив рукописної та друкованої книги в Україні: особливості письма міської канцелярії Ліська середини XVII ст. / Барабаш Тарас // Український історичний збірник. – Київ, 2014. – № 17. – С. 246–257.
5. Барабаш Т. Методика прочитання польських рукописів II пол. XVI – кін. XVIII ст.: теорія та практика (на прикладі матеріалів ЦДІА України, м. Львів) / Барабаш Тарас // Рукописна та книжкова спадщина України. – Київ, 2014. – Вип. 18. – С. 355–387.
6. Барабаш Т. Індукти міських канцелярій Руського воєводства XVI–XVII ст. як джерело до просопографії міських писарів / Барабаш Тарас // Рукописна та книжкова спадщина України. – Київ, 2017. – Вип. 21. – С. 20–35
7. Барабаш Т. Особливості цифрових позначень у письмі міських канцелярій Руського воєводства XVI ст. (на матеріалах Центрального державного історичного архіву України, м. Львів) / Барабаш Тарас // *Annales UMCS. Sectio F.* – Lublin, 2012. – Vol. LXVII. – Zesz. 2. – S. 25–42.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Барабаш Т. Письмо і писарі листів Богдана Хмельницького до магістрату Львова 1655 р. / Барабаш Тарас // Архіви України. – Київ, 2014. – Вип. 3. – С. 90–103.
9. Барабаш Т. Сильові та графічні особливості листів Богдана Хмельницького до магістрату Львова 1655 р. / Барабаш Тарас // Матеріали наукової конференції “Ранньомодерна Україна на перехресті цивілізацій, культур, держав та регіонів” (Київ, Інститут історії України НАН України, 23 листопада 2012 р.). – Київ, 2014. – С. 73–87.
10. Барабаш Т. До питання про вплив політичних процесів на еволюцію латинського письма в Європі та Україні в XVI–XVII ст. / Барабаш Тарас //

Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць. – Київ, НАН України, Інститут історії України, 2015. – Число 26–27. – С.365-375

АНОТАЦІЯ

Барабаш Т. М. Латинське письмо у міських канцеляріях Руського воєводства XVI – XVII ст. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 27.00.02 – Документознавство, архівознавство. – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київ, 2018.

Дисертаційне дослідження присвячене комплексному вивченню латинського письма та його графічних особливостей у міських канцеляріях Руського воєводства XVI-XVII ст., латиномовних та польськомовних (з латинською графікою в основі) документів. В межах Руського воєводства було проаналізовано графіку книг вписів міських канцелярій Галицької, Львівської, Перемишльської та Сяноцької земель за 1525-1699 рр. У I пол. XVI ст. у записах переважав готико-гуманістичний курсив, у II пол. XVI ст. – польський постготичний курсив та італіка з постготичними впливами. У I пол. XVII ст. побутує барокова канцеляреска, із вкрапленнями постготичного курсиву, а вже в II пол. XVII ст. – барокова бастарда. В ході аналізу книг вписів вдалося виокремити індивідуальні почерки писарів. Найбільше графічних варіацій в них зазнають літери із нижніми та верхніми виносними, зокрема р, графіка якої часто є ідентифікаційною ознакою індивідуальності почерку. Впродовж усього XVI ст. і першої третини XVII ст. на письмо міських канцелярій Руського воєводства впливала краківська міська школа. Із II пол. XVII ст., приблизно з 1640-х рр., канцеляристи Руського воєводства переорієнтовуються на львівську міську канцелярію, звідки беруть зразки письма.

Ключові слова: Руське воєводство, гуманістична (ренесансна) реформа письма, канцелярія, готико-гуманістичний курсив, італіка, польський постготичний курсив, барокова канцеляреска, барокова бастарда, каліграфічні трактати, писар, почерк.

Ключові слова: Руське воєводство, гуманістична (ренесансна) реформа письма, канцелярія, готико-гуманістичний курсив, італіка, польський постготичний курсив, барокова канцеляреска, барокова бастарда, каліграфічні трактати, писар, почерк.

АННОТАЦИЯ

Барабаш Т. М. Латинское письмо в городских канцеляриях Русского воєводства XVI - XVII вв. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 27.00.02 – Документоведение, архивоведение. - Национальная библиотека Украины им. В. И. Вернадского, Киев, 2018.

Диссертационное исследование посвящено комплексному изучению латинского письма и его графических особенностей в городских канцеляриях Русского воеводства XVI-XVII вв., латинских и польских (с латинской графикой в основе) документов, На территории Русского воеводства была проанализирована графика книг документов (индуктов) городских канцелярий Галицкой, Львовской, Перемышльской и Сяноцкой земель за 1525-1699 гг. В пол. XVI в. в записях преобладал готико-гуманистический курсив, в II пол. XVI в. – польский постготичный курсив и италика с постготичными воздействиями. В I пол. XVII в. бытует барочная канцеляреска, с вкраплениями постготичного курсива, а уже во II пол. XVII в. – барочная бастарда. В ходе анализа книг индуктов удалось выделить индивидуальные почерки писарей. Много графических вариаций среди букв с нижними и верхними выносными, в частности р, графика которой часто является идентификационным признаком индивидуальности почерка. В течение всего XVI в. и первой трети XVII вв. на письмо городских канцелярий Русского воеводства влияла краковская городской школа. Со II пол. XVII в, ориентировочно с 1640-х гг. канцеляристы Русского воеводства переориентируются на львовскую городскую канцелярию, откуда берут образцы письма.

Ключевые слова: Русское воеводство, гуманистическая (ренессансная) реформа письма, канцелярия, готико-гуманистический курсив, Италика, польский постготичный курсив, барочная канцеляреска, барочная бастарда, каллиграфические трактаты, писец, почерк.

SUMMARY

Taras Mstyslavovych Barabash Latin Script in City Chancelleries of Rus Voivodship in XVI-XVII Centuries. – Qualifying scientific work submitted as a manuscript.

The thesis to obtain the degree of the Candidate of Historical Science in specialty 27. 00. 02.– Documentation, archival studies. – Vernadsky National Library of Ukraine, Kyiv, 2018.

Thesis provides complex research on studying Latin script and its graphical peculiarities in city chancelleries of Rus voivodship in XVI-XVII centuries. Documents in Latin as well as in Polish where Latin graphics is basic have been taken into consideration. The reception of Latin script in this region happened in Polish chancelleries in general and in Lviv in particular which adopted western and eastern European graphical patterns and spread them changing in the process of reception. That is why these territories have been taken under the search by the method of comparison in the thesis.

The graphics of script from books dated 1525-1699 kept in the chancelleries of Galicia, Lviv, Przemysl, Sanok lands situated within Rus voivodship have been

analyzed. The development of Latin script in city chancelleries was done due to the tendencies of development of script on the territory of Western Europe and Polish Kingdom. City secretaries were familiar with the processes of humanistic reforms in Europe and implemented them in every day writing practice giving personal features to their script combining with post Gothic graphics for a long time. In the first half of XVI century Gothic and Humanistic cursive was mostly used while in the second half of XVI century Polish post Gothic cursive and italics with post Gothic influence was commonly in use. In the first half of XVI century Baroque kantselyareska with details of post Gothic cursive became typical and in the second half of XVI century Baroque bastarda was more popular. Calligraphic tractates which could become the source of adopting/forming the type of script in the documents of above mentioned chancelleries by Johan Nojderffer dated 1538, Jovanni Palatino dated 1540, Vespasiano Amfiareo dated 1550s, Pier Chamone dated 1561, Julio Erkolani dated 1574 have been defined in the thesis.

Having analyzed the script in the books it has been pointed out city secretaries' individual handwritings in which peculiar morphology of writing and examples of influence of definite type and style were combined. It has been viewed a few handwritings the authors of which created their own graphical vision of letters written in Baroque kancelareska or bastarda. Letters which contain details under and above the line were written in various graphical ways, letter **p** in particular, graphics of which is often an identical characteristic of personal handwriting. Due to the humanistic tendencies the thickness of writing was reduced, the details of the letters became round and dukt was slowly unified. Baroque style complicated the graphics by quirks, whorls and loops.

Concerning city secretary school, which influenced the script of city chancelleries of Rus voivodship in XVI century and the first third of XVII that was Krakow school based on city chancellery the city secretaries of which implemented the ways of writing taught in leading Polish Krakow University. Starting with the second half of XVII century, in about 1640s, city secretaries of Rus voivodship changed their focus on Lviv City chancellery from which they took the samples of script. The analysis of script from books dated XVII century chosen for the research have demonstrated more variety of graphical forms of lowercase letters, Polish nasals and figures than in the examples of Jan Slovinski on the territory of central and western Poland.

Key words: Rus voivodship, humanistic (Renaissance) reform of script, chancellery, Gothic and Humanistic cursive, italics, Polish post Gothic cursive, Baroque cancellaresca, Baroque bastarda, calligraphic tractates, city secretary, handwriting.